

Лана О. В., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті педагогічного факультету НУБіП (м. Київ)

КІБЕРБУЛІНГ ЯК ПРОБЛЕМА ВІРТУАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Стаття присвячена аналізу широко розповсюдженого явища віртуального спілкування дітей та молоді – кібербулінгу. Автором проаналізовано зарубіжні та вітчизняні педагогічні дослідження з проблем кібербулінгу, запропоновано до уваги результати власного соціально-педагогічного дослідження явища кібербулінгу серед українських школярів підліткового віку.

Ключові слова: Інтернет-мережа, віртуальний простір, підлітки, кібербулінг, спілкування, насилля, агресія.

В статтє всесторонне рассматривается новейшее явление современного информационного общества – кибербуллинг, получившее широкое распространение в виртуальном общении детей и молодежи. Автором предложены ко вниманию результаты собственного социально-педагогического исследования явления кибербуллинга среди украинских школьников подросткового возраста.

Общим выводом по результатам исследования является необходимость проведения широкой просветительской работы среди детей, родителей, педагогов. Необходимостью является разработка системы превентивных мер для решения проблемы кибербуллинга в школьной среде.

Ключевые слова: Интернет-сеть, виртуальное пространство, подростки, кибербуллинг, общение, насиллие, агрессия.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство вимагає гуманізації форм спілкування особистості у віртуальному просторі. Широке розповсюдження інтернет-спілкування серед підлітків та шкільної молоді дає можливість застосування електронних ресурсів не тільки в якості розвиваючих засобів особистості, але і в якості інструменту для здійснення насильницьких дій на дитину чи молоду людину. Проведені російською вченою Л.Найдьоновною дослідження показують, що незнайомі люди з Інтернет-мережі контактували з 27% досліджуваних дітей, причому 30% із числа цих дітей пішли на контакт. Більше того, діти не лише охоче йшли на контакти з незнайомцями з Інтернету, але й розкривали особисту інформацію про себе (28% учнів пересилали свої фотографії, 17% надавали інформацію про родину) [2]. Батьки недостатньо контролюють візити дітей в Інтернет-мережу, не враховуючи сумну статистику, яка свідчить, що 20% дітей у світі стає жертвою певної форми насильства. Вчені не залишають поза увагою того, що і самі діти часто виступають у ролі віртуальних агресорів, спрямовуючи насильницькі дії проти власних ровесників. Отже, інформаційні технології породили серед сучасних дітей та молоді новий тип насилля

– віртуальний. Аналіз літературних джерел та практичного досвіду показав, що у вітчизняній соціально-педагогічній науці на сьогодні немає системного, цілісного дослідження, результатом якого стала б профілактична комплексна система формування особистісно- і професійно-зорієнтованої інформаційної культури.

Метою нашого дослідження є аналіз сучасних проблем віртуального насилля та практичне дослідження феномену кібербулінгу серед дітей та молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Кілька років тому питання кібербулінгу (віртуального насилля) не піднімалося українською педагогічною громадськістю, а зараз це поняття належить до актуальних соціально-педагогічних проблем.

Поняття «кібербулінг» походить від двох слів: *кібер* (позначає віртуальне опосередковане комп'ютером середовище) і *булінг*. За однією версією *булінг* (від англ. *bully* – хуліган, забіяка, грубіян, гвалтівник) означає залякування, фізичне або психологічне насилля відносно дитини з боку дорослих або ровесників, спрямоване на дезорієнтацію жертви та її упокорення. За іншою версією англійське *bull* (бик, бугай, а в переносному значенні — дуже велика, сильна чи агресивна персона) позначає

процес лютого, завзятого нападу, цькування, дошкуляння. Масовий булінг, який уявляє собою цькування жертви цілим натовпом людей, закордонні вчені називають моббінгом. Отже, можемо зазначити, що кібербулінг – це напади на особистість людини у віртуальному просторі.

За останні 20 років поняття булінгу стало міжнародним соціально-психологічним терміном, яким, наприклад, у США позначають великий перелік дій (від погроз до насмішок), що здатні налякати або іншим чином негативно вплинути людину [3].

Російська вчена Л.Найдьонова схиляється до думки про необхідність запозичення іноземного терміну «кібербулінг» для позначення існуючого на пострадянському просторі віртуального насилля, адже як у російській, так і в українській мові жодний із мовних еквівалентів цих понять не закріпився на сьогодні саме як науковий термін [1]. Можливо, з часом знайдуться українські наукові мовні еквіваленти для позначення «нападок» (булінгу) і «масового цькування» (моббінгу).

Інформаційно-комунікаційні технології стали невід'ємною частиною життя сучасних дітей та молоді, тому від явища кібербулінгу неможливо відгородитися: через Інтернет нападники знаходять жертву в будь-якому місці і повсякчас. На відміну від реального цькування, для кібербулінгу не потрібна перевага в силі чи соціальному статусі, достатньо мати мобільний телефон, комп'ютер і агресивні бажання. Проявами кібербулінгу є напади з метою нанесення психологічної шкоди. Це можуть бути телефонні СМС, образливі слова, записки, листи, плітки, обмови, спотворені фотографії, відео, які реалізуються через мобільний телефонний зв'язок, електронну пошту, систему миттєвих повідомлень ICQ та ін.. Хоча напади на особу є віртуальними, але шкода від них цілком реальна.

Відмінності кібербулінгу від реального в часі насилля над особистістю зумовлюються особливостями Інтернет-середовища: анонімністю, величезною аудиторією слухачів (наприклад, для розповсюдження пліток), доступністю до жертви в часі і віртуальному просторі цілодобово. Якщо в реальному житті

свідками булінгу може стати декілька осіб, то у віртуальному просторі – сотні ровесників. Інформація швидко розповсюджується і, відповідно, миттєво створюється негативна суспільна думка про певну дитину.

Проаналізувавши віртуальну агресію, американські дослідники Р. Ковальські, С.Лімбер, П.Агатстон виділили вісім типів поведінки, характерних для кібербулінгу:

1. *Перепалки, або флеймінг* (від англ. flaming – пекучий, гарячий, полум'яний) — обмін короткими, гнівними, запальними репліками між двома чи більше учасниками за допомогою комунікаційних технологій. Флеймінг відбувається в основному на чатах, форумах, інколи перетворюючись в затяжну війну (від англ. holywar — свята війна).

2. *Нападки, або харасмент* (англ. harassment – постійні виснажливі атаки). Найчастіше це використання повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, постійні погрозливі дзвінки, маса СМС-повідомлень на мобільний телефон) з переважанням персональних каналів комунікації. На відміну від перепалок, атаки більш тривалі і йдуть від певного агресора.

3. *Обмовлення, зведення наклепів* (denigration) - розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Це можуть бути текстові повідомлення, фото, відео, які змальовують жертву в образливій формі. Жертвами можуть стати не тільки окремі особи, але й група дітей по певному списку (наприклад, «хто є хто» в класі, школі).

4. *Самозванство, втілення в певну особу* (impersonation) – агресор позиціонує себе жертвою, використовуючи її пароль доступу до аккаунту в соціальних мережах, блозі, пошті, системі миттєвих повідомлень тощо, а потім здійснює негативну комунікацію. Коли з адреси жертви без її відому відправляються ганебні провокаційні листи, виникає «хвиля зворотних зв'язків», в результаті якої розгублена жертва неочікувано отримує гнівні відповіді.

5. *Ошуканство, видурювання конфіденційної інформації та її розповсюдження* (outing&trickery) – отримання персональної інформації (текстів, фото, відео) і її передача іншим поштою або в публічну зону Інтернету.

6. *Відчуження* (остракізм, ізоляція).

Бажання бути включеним у групу є мотивацією багатьох вчинків дитини, і саме тому виключення з групи однолітків сприймається як соціальна «смерть». Онлайн-відчуження можливе з різних в будь-якому віртуальному дитячому середовищі, де використовується захист паролями, формується список небажаної пошти, список друзів. Кібер-остракізм проявляється також через відсутність швидкої відповіді на миттєві повідомлення чи електронні листи.

7. *Кіберпереслідування* – приховане вистежування через Інтернет та переслідування необережних чи вибраних з певною метою користувачів для організації злочинних дій (нападу, побиття, зґвалтування).

8. *Хепіслепінг* (від англ. happy slapping — щасливе плескання) — дуже розповсюджений вид кібербулінгу, який уявляє собою розміщення відеороликів в Інтернеті, де їх можуть переглядати тисячі користувачів без жодної згоди жертви. Інша форма хепіслепінгу — це передавання сюжетів через мобільні телефони [4].

Один із перших найвідоміших проявів кібербулінгу починався як розвага, коли у 2002 році американський підліток Гіслан Раза створив жартівливе відео про себе на основі сцен із фільму «Зоряні війни». Без згоди хлопця однокласники розмістили згадане відео в Інтернеті, де його переглянули мільйони людей. Ця подія отримала неочікуваний розвиток: у 2004 році було створено спеціальний сайт зі вказаним відеороликом, його похідними відеороликами, спецефектами та музикою з фільму. Сайт зібрав більше 76 мільйонів користувачів, а відео із зображенням хлопчика стало найбільш завантажуваним файлом 2004 року. Гіслан Раза отримав ярлик «дитина зоряних війн», а разом з ним психічну травму, через яку підліток був вимушений звернутися до психіатрів.

Закордонні педагоги наводять масу фактів кібербулінгу у дитячому і молодіжному середовищі. Найбільш відомим є трагічний випадок із 13-річним Райяном Патріком Галіганом, який помер від суїциду внаслідок постійного булінгу в школі, важливою складовою якого був і кібербулінг.

За результатами останніх закордонних досліджень, серед жертв кібербулінгу небезпека самогубства в 1,9 разів більша, ніж серед дітей, яких ніхто не переслідує. За статистикою американської компанії Harris Interactive 43% американських підлітків у віці від 13 до 17 років постійно зустрічаються з електронним феноменом кібербулінгу [3].

На жаль, детальних систематичних всеукраїнських досліджень, які дали б змогу оцінити масштаби явища і потенційну небезпеку кібербулінгу в нашій країні, немає. Отже, проблема кібербулінгу потребує практичного дослідження серед пересічних школярів загальноосвітньої школи.

Виходячи з того, що валідних тестів на виявлення кібербулінгу в Україні не існує, для аналізу даної проблеми в спілкуванні дітей та молоді нами була розроблена авторська анкета. Основною метою анкетування було узагальнення проблем віртуального спілкування серед сучасних підлітків.

Практичне дослідження. Вибірку дослідження склали 228 учнів загальноосвітніх шкіл Чернігівської області віком від 10 до 15 років (54% хлопців і 46% дівчат).

Після статистичної обробки нами були зіставлені, синтезовані, проаналізовані отримані дані, на основі яких ми зробили висновки з проблеми розповсюдження явища кібербулінгу серед українських підлітків.

Більшість дітей спілкуються через власні сторінки в соціальних мережах або ICQ (10-12 років – 71%, 13-15 років – 92%). Найбільше користуються сайтом ВКонтакті.гу.

Школярі нерідко отримують образливі повідомлення на свою адресу. Такі повідомлення образливого характеру отримували через інтернет-мережу 37% підлітків (10-12 років – 31%, 13-15 років – 39%), через мобільні телефони – 29% (10-12 років – 31%, 13-15 років – 28%), через Інтернет та мобільні телефони одночасно – 15% (10-12 років – 11%, 13-15 років – 16%). Такі дані можна пояснити тим, що майже всі старші підлітки мають сторінки в соціальних мережах і більшість часу проводять саме в Інтернет-спілкуванні. Тобто основою для кібербулінгу стають соціальні мережі.

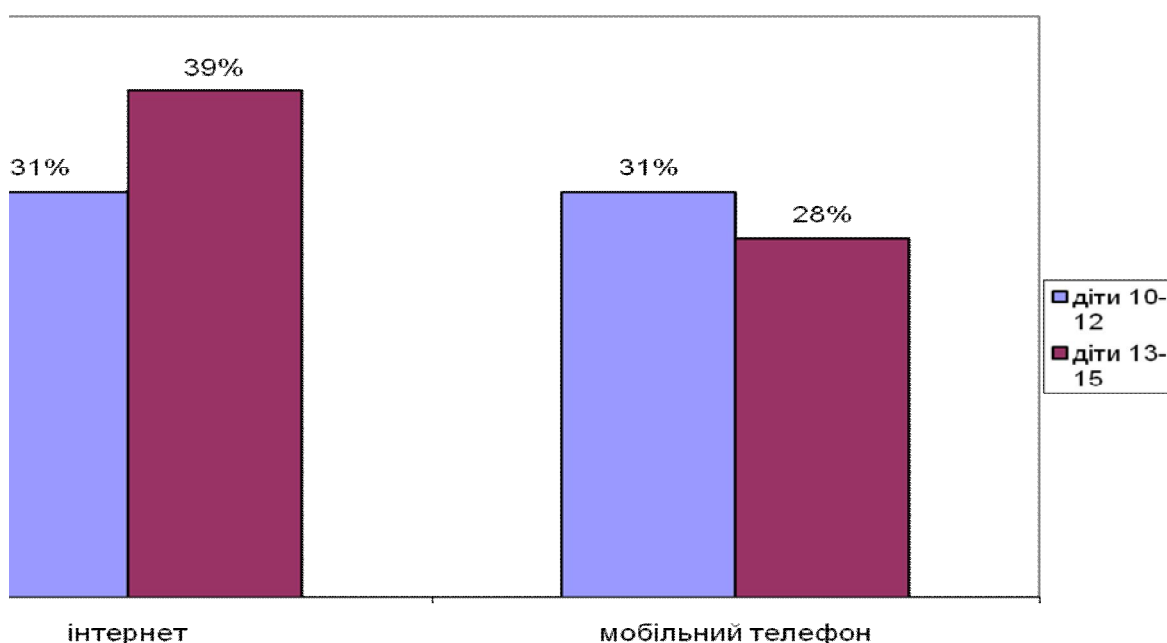
Питання педагогіки

Нерідко сторінки жертв «зламують», а на них розміщують принижуючий контент. Кількість таких підлітків, чиї сторінки в соціальних мережах піддавалися «зламуванню» (два і більше разів - 32%), з віком зростає (10-12 років – 17%, 13-15 років – 38%), підвищує ризик випадків кібербулінгу. Досить тривожним є факт, що існує категорія підлітків, які отримують образливі повідомлення та погрози через Інтернет і мобільний зв'язок одночасно - 11% підлітків (однакові частки в обох вікових групах): серед них 15% хлопців і 8% дівчат. Вказані атаки ми відносимо до такого типу

кібербулінгу як нападки. Нападки можуть призводити до досить серйозного психологічного впливу. На нашу думку, саме ця категорія підлітків потребує термінової психологічної допомоги.

У більшості випадків образливі повідомлення, які надсилаються, містять як текст (90%) і фото-, відеоматеріали (29%) для інтернет-відправлень, так і СМС (88%) та розмови (33%) для мобільного зв'язку. Це свідчить про те, що більшість нападників хочуть зберегти анонімність, що в свою чергу робить жертву ще вразливішою [Див. мал.1].

Канали отримання образливих повідомлень

Малюнок 1. Канали отримання підлітками образливих повідомлень

Велика кількість повідомлень із фото - та відеоматеріалом може пояснюватися тим, що більшість підлітків (77%) досить часто знімають мобільним телефоном в школі (67%), вдома (18%), на вулиці (49%) та на вечірках (20%). У 82% випадках операторами зйомки є школярі (частіше самі ж респонденти – 17%), причому героєм таких роликів найчастіше є однокласники (65%) та друзі підлітків (33%). Аналізуючи фактичні дані, наголошуємо на тому, що підлітки дуже рідко вказують себе операторами зйомок. Таким чином діти приховують факти власного втручання в особисте життя однолітків, боячись відповідальності, покарання або осуду однокласників, друзів, дорослих.

Погрози через Інтернет отримували 18% підлітків, причому частки вікових категорій 10-

12 та 13-15 років приблизно однакові (20% і 18% відповідно). Якщо проаналізувати даний показник за гендерним чинником, то більшість погроз отримувались хлопцями (21%), ніж дівчатами (15%). Авторами таких погроз були: однокласники – 19%, друзі – 22%, знайомі – 22%, незнайомі діти – 17%, незнайомі дорослі – 20%. Підліткам характерні непостійність, змінюваність стосунків та інтересів. Тому отримання погроз від друзів є свідченням зміни симпатій, авторитетів, внутрішнього переосмислення вчинків та стосунків.

У 39% випадках автори погроз залишаються невідомими. Внаслідок такої анонімності до звичайних запитань постраждалих «З якої причини?», «Чому я?» додається ще й «Хто автор погроз?». Авторів дослідження дуже насторожують факти

Питання педагогіки

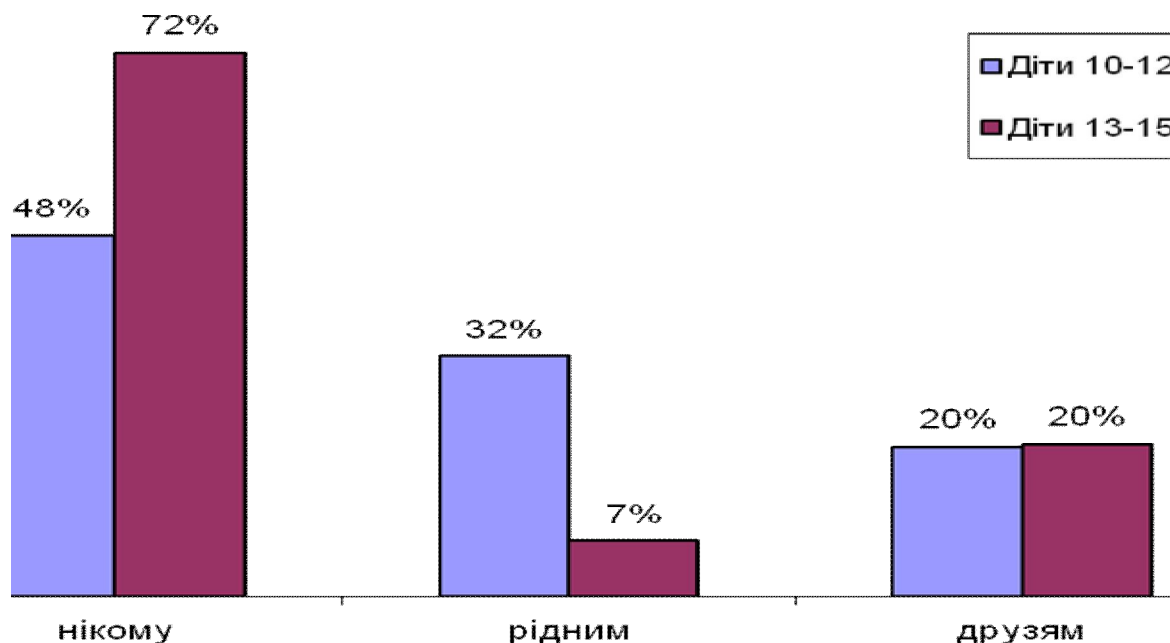
отримання погроз від незнайомих дорослих, адже це явище вказує на реальну небезпеку для фізичного та психічного здоров'я дитини.

Аналіз відповідей підлітків на питання про почуття, які викликають у них надіслані образливі повідомлення чи погрози, говорить про те, що 9% відчувають страх (10-12 років – 24%, 13-15 років – 2%), смуток – 49% (10-12 років – 52%, 13-15 років – 48%), злість, роздратування – 23% (10-12 років – 32%, 13-15 років – 19%), байдужість – 25% (10-12 років – 16%, 13-15 років – 30%), агресивність – 9% (10-12 років – 12%, 13-15 років – 7%). Можна сказати, що діти молодшого підліткового віку проблему кібербулінгу сприймають більш емоційно та негативно, ніж діти старшого віку. Це зумовлено тим, що у підлітків більш розвинене почуття приналежності до групи, і вони гостріше й хворобливіше переживають образи і напади.

Зіштовхуючись із проблемою віртуального насилля, діти не спішають

повідомляти про образливі факти дорослим. Лише 11% учнів готові звернутися за допомогою до дорослих. 39% просто бояться це робити (10-12 років – 68%, 13-15 років – 27%), бо остерігаються «додаткового покарання» через позбавлення привілеїв користування комп'ютером чи мобільним телефоном (типова логічна реакція дорослих). Віртуальний простір все більше стає невід'ємною частиною соціального життя сучасних дітей та молоді, тому страх втратити цей простір змушує жертв кібербулінгу приховувати напади від дорослих.

Прагнення до самостійності особливо характерне для підлітків. У ньому виявляється почуття власної дорослості та потреба в її визнанні дорослими. 53% підлітків, які не звертаються до дорослих, упевнені, що можуть вирішити проблему самостійно (10-12 років – 11%, 13-15 років – 69%) [Див. мал 2].

Малюнок 2. Категорії людей, яким підлітки повідомляють про факти кібербулінгу у відношенні до себе

Вищезгадані результати викликають занепокоєння і потребують вивчення причини недовіри підлітків до дорослих. Тому феномен кібербулінгу вимагає додаткового дослідження, але попередньо можемо передбачити, що дорослі недостатньо уваги приділяють спілкуванню з дітьми, недостатньо компетентні в проблемах інформаційних комунікацій, вважають проблеми дитячого спілкування недостатньо вагомими.

Це підтверджують результати відповідей на питання про те, кому школярі повідомляють про випадки кібербулінгу: рідним (батькам, братам та сестрам) – 15% (10-12 років – 32%, 13-15 років – 7%), друзям – 20% (показник співпадає для двох вікових груп). Вважають за потрібне тримати таку інформацію в собі 65% (10-12 років – 48%, 13-15 років – 72%).

Це повинно викликати занепокоєння у педагогів та батьків тому, що свідчить про відсутність достатньої психологічної

Питання педагогіки

культури спілкування, можливості депресії чи навіть випадків суїциду.

Незважаючи на те, що 69% школярів підліткового віку отримували образливі повідомлення або погрози через засоби інформаційної комунікації, лише 2% з усіх респондентів відоме поняття «кібербулінгу».

Висновок. Загальним висновком по результатах дослідження є необхідність широкої освітньої роботи серед дітей, батьків, педагогів щодо випадків віртуальної агресії. Гадаємо, що первинними профілактичними заходами запобігання випадкам кібербулінгу є бесіди з учнями на

тематику правової відповідальності за протиправні вчинки, роз'яснення підліткам правил поведінки у суспільстві та трагічності наслідків їх порушення. Нагальною є розробка системи превентивних заходів для вирішення проблеми кібербулінгу в шкільному середовищі.

Забезпечити надійний захист дітей в Інтернеті ще складніше, ніж у реальності. Для створення безпечного спілкування дітей та молоді в інтернет-середовищі потрібна не декларативна, а практична консолідація зусиль держави, соціальних інститутів, громадськості, правоохоронних органів.

Література

1. Найденова Л. Кибер-буллинг: опасное виртуальное «быкование» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/cyber-bullying.htm>.
2. Найденова Л. Кибер-буллинг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби: теоретико-методичні засади подолання і профілактики / Л.Найденова // Практична психологія та соціальна робота. –2010. – № 8. – С. 10–17.
3. Чернякова А.В. Педагогічні стратегії запобігання та подолання насильства в школах : досвід США: навчально-методичний посібник / А.В.Чернякова. –Суми: Видавництво Вінниченко М.Д., 2010. – 240 с.
4. Kowalski R. Cyber bullying: bullying in the digital age / R.Kowalski, S.Limber, P.Agatston. – Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. – 218 p.

Lapa O candidate of pedagogical sciences, senior lecturer

CYBERBULLYING AS A PROBLEM VIRTUAL COMMUNICATION OF TODAY'S CHILDREN AND YOUTH

The article comprehensively considered the new phenomenon of the modern information society - cyberbullying, widely held in the virtual communion of children and young people. The author analyzes the foreign and domestic educational research of cyberbullying are proposed to you the results of its own socio-pedagogical study the phenomenon of Ukrainian schoolchildren cyberbullying's adolescence.

The overall conclusion of the study is the need for a broad education of children, parents and teachers. We believe that the primary preventive measures to prevent the occurrence cyberbullying are conversations with the students on the topic of liability for wrongful acts, explanations teenagers rules of conduct in society and the tragic consequences of their violation. The need to provide a system of preventive measures to address problems of cyberbullying in the school environment.

To establish a secure communication between children and young people in the online environment need not declarative and practical to consolidate the efforts of the state, social institutions, public law enforcement.

Keywords: Internet network, a virtual space, teenagers, cyberbullying, communication, violence, aggression.